

УДК 338.2

Михайлишин Л.І.,
к. е. н., доцент кафедри міжнародної економіки
Івано-Франківський інститут менеджменту
Тернопільського національного економічного університету

РОЗВИТОК ТА БОРОТЬБА З КОРУПЦІЄЮ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Корупція в сучасних умовах негативно впливає на всі сторони суспільного життя: економіку, політику, управління, соціальну та правову сфери, громадську свідомість, міжнародні відносини. Корупційні та пов'язані з ними «тіньові» відносини витісняють легальні, та, що найнебезпечніше, ці аномальні і деструктивні явища перетворюються фактично на інституціональну норму суспільної та економічної поведінки в Україні. За таких умов актуалізація проблеми визначення напрямів і форм поширення та розвитку корупції в соціально-економічному та суспільно-політичному середовищі України значною мірою поглиблюється через реальну загрозу криміналізації практично всіх комерційних відносин і сфер життєдіяльності суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем корупції у соціально-економічному середовищі присвячені роботи таких українських вчених як С.Б. Гавриш, А.В. Гайдук, О.О. Дульський, Д.Г. Заброта, Д.І. Крупко, М.І. Мельник, О.Я. Прохоренко, О.В. Ткаченко, Р.М. Тучак, С.А. Шалгунова та ін. Проте, більшість з них регламентують правове регулювання корупційних відносин, тоді як їх економічний зміст потребує додаткового дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є визначення форм та сфер розвитку корупції, ступеня її впливу та наслідків на економіку України, виявлення особливостей поширення корупційних дій у сфері комерційних відносин та життєдіяльності суспільства, формулювання можливого алгоритму стратегії подолання корупції в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Універсальність корупції як соціально-економічної категорії визначається тим, що її існування є закономірним для будь-якої держави, однак поширення - залежить від багатьох чинників. У зв'язку з цим, для ефективної оцінки світових тенденцій розвитку корупції проводяться дослідження міжнародної організації Transparency International. Головним показником, за допомогою якого оцінюється рівень корупції це є Індекс Сприйняття Корупції (ІСК). ІСК – це сукупний індекс, який спирається на відповідні питання з ряду різних джерел даних, що охоплюють бізнес та експертну оцінку. Щорічний ІСК робить важливий внесок в процес підвищення обізнаності з питанням корупції і є потужним інструментом, який створює стимул для урядів боротися із корупцією [6].

У 2012 році було оновлено методологію обчислення Індексу Сприйняття Корупції. Її було розроблено шляхом всебічного обговорення, як у межах системи організації Transparency International, так і за допомоги зовнішніх експертів. У новому Індексі Сприйняття Корупції використовується підхід, за яким більш чітко видно складові індексу. Це спрощує можливість відстеження того, як дані з джерел переформатовуються для включення в індекс. Оновлений метод також означає, що бали країн в ІСК краще відобразатимуть зміни в сприйнятті корупції в державному секторі в тій країні протягом певного часу, оскільки на відміну від переднього року ІСК 2012 буде презентовано за шкалою від 0 до 100. До того ж в попередні роки ІСК базувався на сприйнятті корупції в кожній країні/території, відносно до інших країн, які оцінювалися в цьому індексі. Причиною цього було те, що Індекс охоплював місце кожної країни в рейтингу в кожному джерелі і даних, таким чином бали країн були в прямій залежності від змін у балах інших країн в індексі. Починаючи з 2012 року, використовуються сирі бали з кожного джерела даних, що створює більшу прозорість процесу відстеження зміни сприйняття корупції протягом часу. Суттєвою поправкою в методології розрахунку ІСК 2012 є й те, що попередні випуски ІСК спиралися на дані з опитувань бізнесу, зібрані протягом періоду більше ніж один рік, тобто річні рамки ІСК охоплювали дані більше одного року. Починаючи з 2012 року буде використовуватись лише найбільш останні дані з кожного джерела для кожної країни. Це краще показуватиме зміни з одного року в інший [6].

За рівнем корупції у 2012 році Україна зайняла 144-е місце серед 176 країн, набравши лише 26 балів зі 100 можливих. Результати Індексу Сприйняття Корупції показали, що незважаючи на певні кроки української влади в напрямку подолання корупції, ситуація все ж таки залишається невтішною. Чим нижчий бал ІСК, тим ближче країна знаходиться до корупційної прірви. Будь-який результат, менший за 30 балів, з точки зору Transparency International вважається «ганьбою для нації». Минулорічний показник України складав 27 балів (2.3 бали за старою методологією). Держава продовжує впевнено крокувати назад, шукаючи своє місце поміж Конго та Папуа Нова Гвінея [8].

На сьогодні в Україні проблема корупції та тінізації є чи не найнагальнішою серед тих, що хвилюють суспільство і перешкоджають функціонуванню соціально-економічної сфери (рис. 1).

Як і в попередні роки, респондентам було запропоновано оцінити поширеність корупції у двадцяти сферах суспільного життя (див. рис. 1). Як і раніше, найбільш корумпованими були названі

Державтоінспекція (64,4% опитаних вважають, що в цьому середовищі корупція дуже поширена) та судова система (60,3%). Варто підкреслити, що у цьому році система охорони здоров'я за сприйняттям корупції наздогнала судову систему (60,3%) й міліцію (59,1%), яка раніше одноосібно посідала третю сходинку цього антирейтингу.

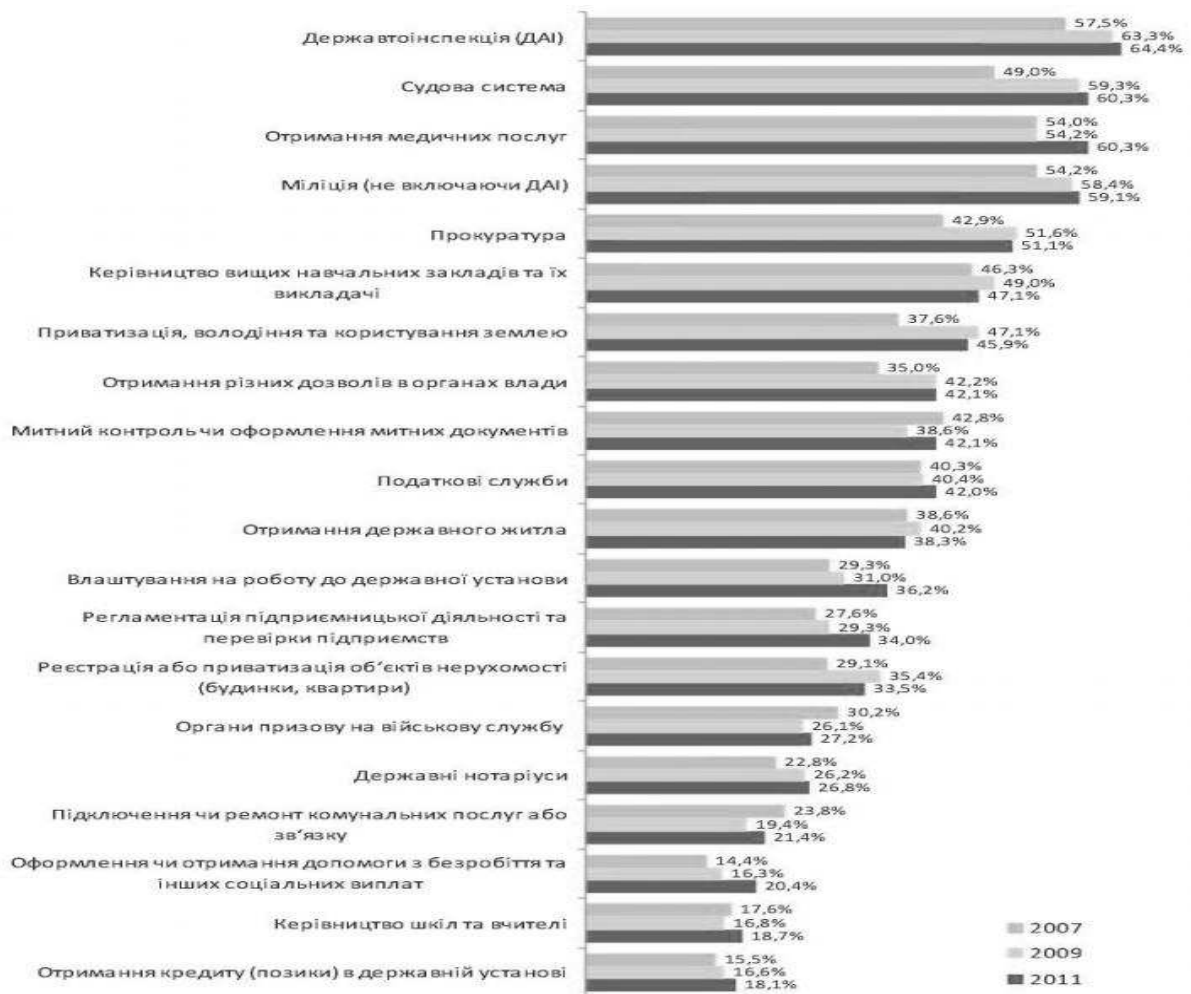

Рис. 1. Сфери найбільшого поширення корупції в соціально-економічному середовищі України

Джерело: [4]

З-поміж усіх запропонованих сфер лише в трьох було зафіксоване незначне скорочення рівня корумпованості порівняно з 2009 роком: серед керівництва й викладачів вищих навчальних закладів (із 49% до 47,1%), у сферах отримання державного житла (із 40,2% до 38,3%) та реєстрації або приватизації об'єктів нерухомості (із 35,4% до 33,5%) – всі зміни статистично значущі на рівні $p = 0,01$.

У більшості (дев'яти) сфер було зафіксоване зростання рівня корумпованості в уявленнях громадян. Зокрема, отримання медичних послуг (з 54,2% до 60,3%), проходження митного контролю або оформлення митних документів (з 38,6% до 42,1%), влаштування на роботу до державної установи (з 31% до 36,2%), регламентация підприємницької діяльності (з 29,3% до 34%) та оформлення або отримання соціальних виплат (з 16,3% до 20,4%). Опитані також вважають, що корупція зросла під час підключення або ремонту комунальних послуг, отримання кредиту в державній установі, серед керівників та вчителів шкіл і податківців

У решті восьми сферах рівень корумпованості залишився на рівні дворічної давнини. Порівняльний аналіз даних попередніх років виявив певний зв'язок між зростанням сприйняття поширеності корупції в окремих сферах і зниженням рівня урядових антикорупційних заходів, або їх неефективністю.

Зважаючи на вище представлені показники, корупція для сучасної України виступає нормою суспільно-політичного і соціально-економічного середовища. Як підтвердження цього може виступити своєрідна «сегментарна модель корупції як соціально-економічного явища в Україні». Сутність даної моделі полягає в розподілі напрямів поширення корупції в суспільстві, в залежності від інтересу суб'єктів відповідного процесу рис. 2.

Рис. 2. Сегментарна модель корупції

У відповідності до ілюстрації сегментарної моделі корупції в Україні основними сферами розвитку корупції в Україні є:

- побутові відносини ;
- бізнес-відносини;
- політико-правові відносини.

Побутова корупція (побутовий сегмент корупції) включає у себе корупційні відносини, які стосуються особистих інтересів окремого індивіда, при чому, ці інтереси не носять комерційної вигоди. Характерною ознакою побутового сегмента корупції є надання «корупційної винагороди» лише за вчинення окремої дії, при чому, основними учасниками (суб'єктами) побутового сегменту корупції є виключно фізичні особи. І «корупційна вигода» і «корупційна винагорода» привласнюється самими фізичними особами. Як приклад побутового сегменту корупції в Україні, слід визначити її існування у таких формах:

1. корупційні стосунки у закладах освіти;
2. корупційні стосунки у закладах охорони здоров'я;
3. корупційні стосунки у ДАІ та інших виконавчих органах влади;
4. корупційні стосунки у сфері працевлаштування.

Базовою характеристикою побутового сегменту корупції виступає незначний рівень «корупційної винагороди», який здебільшого обмежується розміром середнього доходу населення. Зародження «корупційних стосунків в даному сегменті» є наслідком системного недофінансування бюджетних установ та низьким рівнем заробітку у суспільстві.

Бізнес-корупція (бізнес-сегмент корупції) включає у себе корупційні відносини, які стосуються комерційних інтересів фізичних та (чи) юридичних осіб. Найбільшого розвитку цей «сегмент» корупції набув у сфері розподілу різного роду ресурсів. Основою функціонування даного сегменту корупції є недобросовісна конкуренція між різними господарюючими суб'єктами. В Україні базовим інструментом підтримання «бізнес-корупції» є механізм державних тендерних закупівель, надання ліцензій та дозволів і т.п. На відміну від побутового сегменту корупції, бізнес-корупція оперує великими сумами «корупційних винагород», у зв'язку з чим його вплив на загальну економічну систему є більш суттєвими. Саме бізнес-корупція є, як правило, основопричиною формування тіншового сектора економіки.

Високою феноменальністю в своєму функціонуванні відзначається політико-правовий сегмент корупції. Сферою поширення корупційних стосунків для даного сегменту виступає представництво інтересів як фізичних, так і юридичних осіб, шляхом владного чи службового лобіювання, при чому в більшості випадків всупереч окремим нормативно-правовим актам. «Ціна» (корупційна винагорода) такої діяльності, як правило, залежить від характеру діяльності і в більшості випадків є прямо пропорційною статусу осіб, залучених в корупційні стосунки. Основним негативним «ефектом» від функціонування даного роду корупції є дестабілізація правової системи держави, що в більшості випадків зводиться до недотримання принципу справедливості.

Нааявність різноманітних форм функціонування корупції та її суттєвий вплив на економічні відносини дають повноправні підстави для визначення та зарахування її як окремої соціально-економічної категорії. Підтвердженням цього виступає дослідження процесу розвитку корупції в суспільстві. Як і більшості економічних категорій, «корупції» притаманний своєрідний «життєвий цикл» рис. 3.

Кожна із зображених на рис. 3 стадій «життєвого циклу» корупції характеризується різними формами її прояву. Зокрема, на стадії зародження корупція зводиться до так званої «подяки» за виконану роботу. Тобто, алгоритм отримання «корупційної вигоди» зводиться до схеми рис. 4. На цій стадії, як правило, корупція здійснюється на добровільних ініціативах, а тому вона забезпечує

добробут безпосередньо обом учасникам корупційних стосунків, а негативний корупційний вплив проявляється лише в соціальній несправедливості.

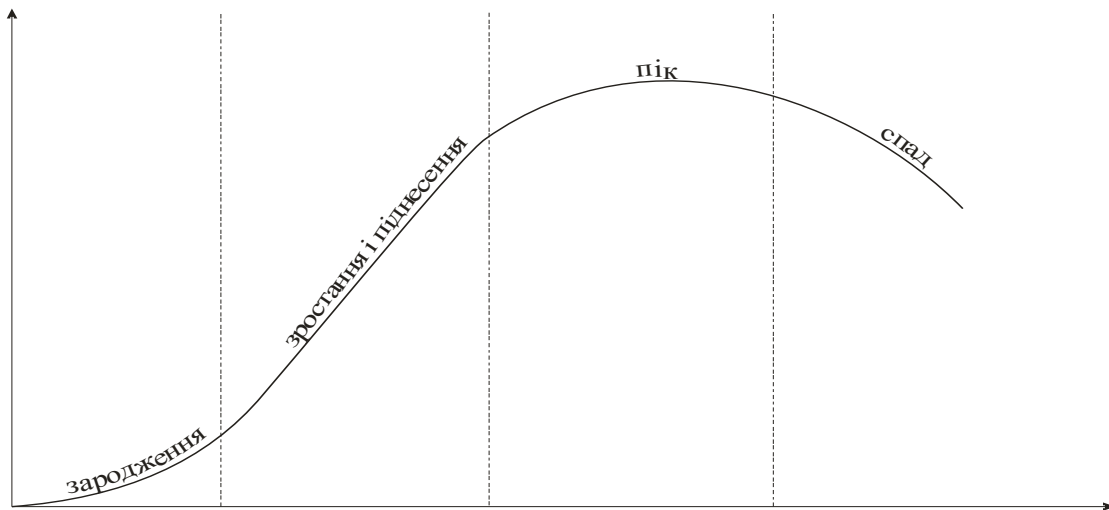

Рис. 3. Стадії «життєвого циклу корупції» як соціально-економічної категорії

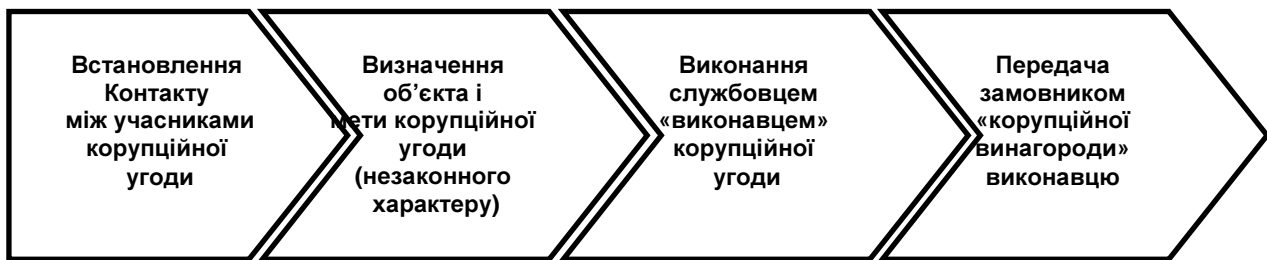

Рис. 4 Алгоритм виконання корупційної угоди на стадії зародження корупції

Наступною стадією поширення корупції в суспільстві є стадія зростання і піднесення. Її сутність полягає в тому, що прецеденти корупції починають розповсюджуватись практично в кожній сфері суспільних відносин. Її відмінність від стадії зародження полягає в системності надання корупційної винагороди, тобто її передачі, ще до виконання дії рис. 5.

Крайньою формою розвитку корупції в суспільстві є, так звана, стадія «піку». Корупція, яка на відміну від попередніх двох, характеризується тим, що виконавець корупційної угоди відмовляється здійснювати будь-які дії без передачі йому корупційної винагороди. До того ж, на попередніх двох стадіях корупційні стосунки виникають лише при виконанні дій незаконного характеру, а на стадії піку – виконавець без передачі йому корупційної винагороди відмовляється здійснювати не лише дії незаконного характеру, але й від виконання своїх обов'язків. Загальна схема корупційних стосунків на даній стадії представлена на рис. 6.

Як крайня стадія поширення корупції, «пік» характеризується усіма негативними ефектами на соціально-економічну сферу.

Настання наступної стадії «спаду», на відміну для інших економічних категорій не є закономірним, вона є результатом дій владних органів в сфері антикорупційної політики, причому її глибина прямо пропорційна ефективності цієї політики.

Останніми тенденціями в сфері антикорупційної політики України стало прийняття у 2011 році Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» №3206-17 (далі – Антикорупційний закон), що носив декларативний характер і Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» № 3207-17 [1, 2, 5], проте, попри високий рівень активності владних ініціатив в сфері антикорупційної політики, їх ефективність залишається «нульовою». Основною проблемою, що зумовлює такі наслідки є «метеморфозність» нормативно-правових актів та високий рівень корупції в самих же виконавчих органах, на які покладено функції контролю у відповідній системі. Тому, забезпечення ефективних напрямів антикорупційної політики можливе через поєднання системного впливу на корупційні схеми шляхом забезпечення окремих напрямів соціально-економічного характеру, що окреслюються в пропонованій нами векторальній стратегії подолання корупції в Україні. Сутність даної стратегії полягає в тому, що

на макрорівні необхідно забезпечити виконання різного роду цілей, котрі за своїм характером співставні з напрямками подолання причин виникнення корупції в українському суспільстві. Зважаючи на це, основними векторами відповідної стратегії повинні бути:

1. Підвищення рівня добробуту населення і працівників бюджетних установ зокрема;
2. Легалізація окремих корупційних платежів (в побутовому сегменті);
3. Збільшення рівня відповідальності за корупційні діяння;
4. Підвищення рівня гласності корупційних справ.

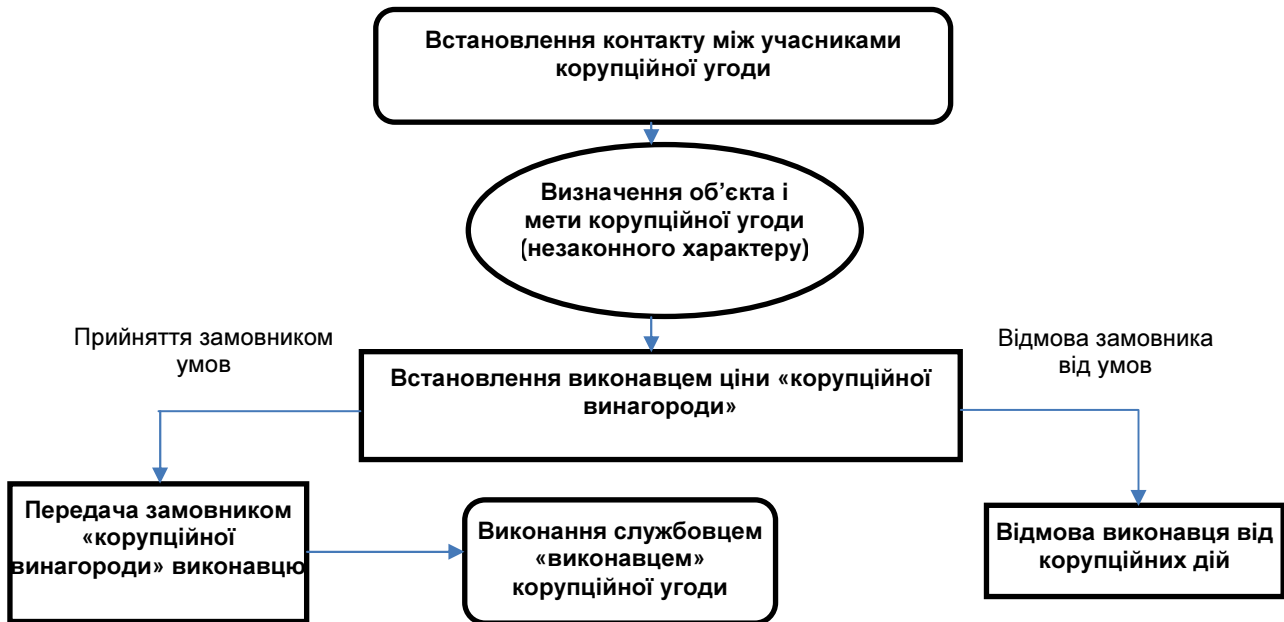

Рис. 5 Алгоритм виконання корупційної угоди на стадії зростання і піднесення корупції

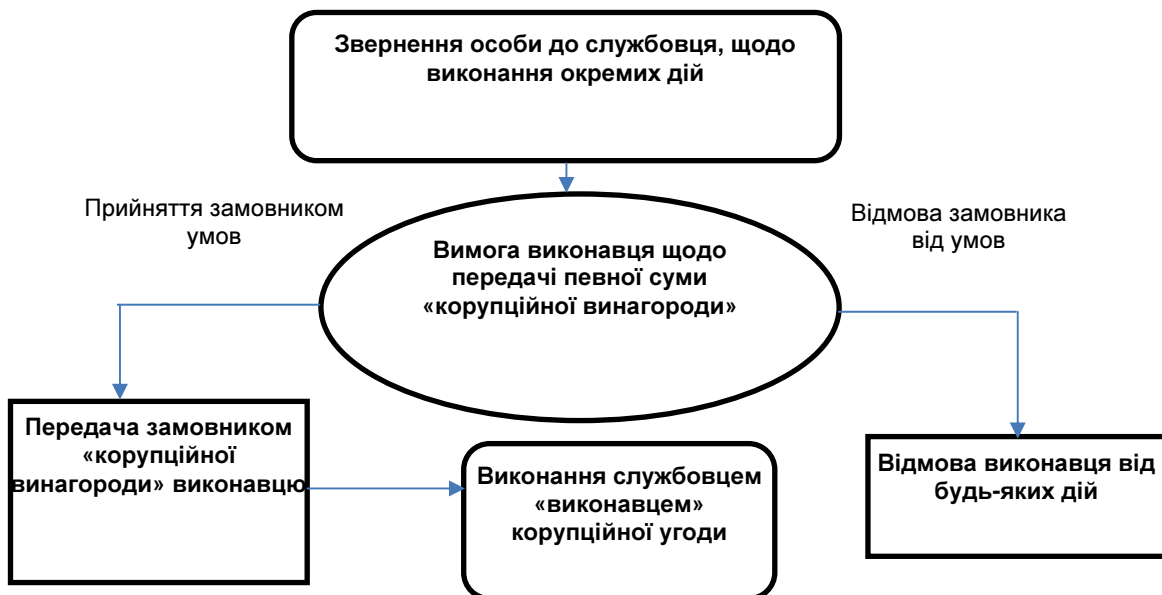

Рис. 6. Алгоритм виконання корупційної угоди на стадії піку корупції

Пропоновані нами перспективні стратегічні цілі є теоретичним припущенням ефективності впровадження окремих напрямів економічного та соціального розвитку для оптимізації корупційних відносин. Загалом, векторальну стратегію подолання корупції в Україні можна представити за допомогою схеми, що подана на рис. 7.

Центральне місце у пропонованій стратегії займає вектор «економічного зростання», його виконання можливе за рахунок впровадження економічних реформ, спрямованих на розширення інвестування, стимулювання підприємництва, тобто реформ, котрі здатні суттєво вплинути на

скорочення безробіття. Такі ініціативи здатні забезпечити відновлення стабілізації на ринку праці та урівноважити відносини між працівниками і потенційними роботодавцями. Більше того, поєднання цього вектора з вектором «Збільшення рівня відповідальності за корупційні діяння», повинно дещо оптимізувати діяльність службовців щодо укладання корупційних відносин.

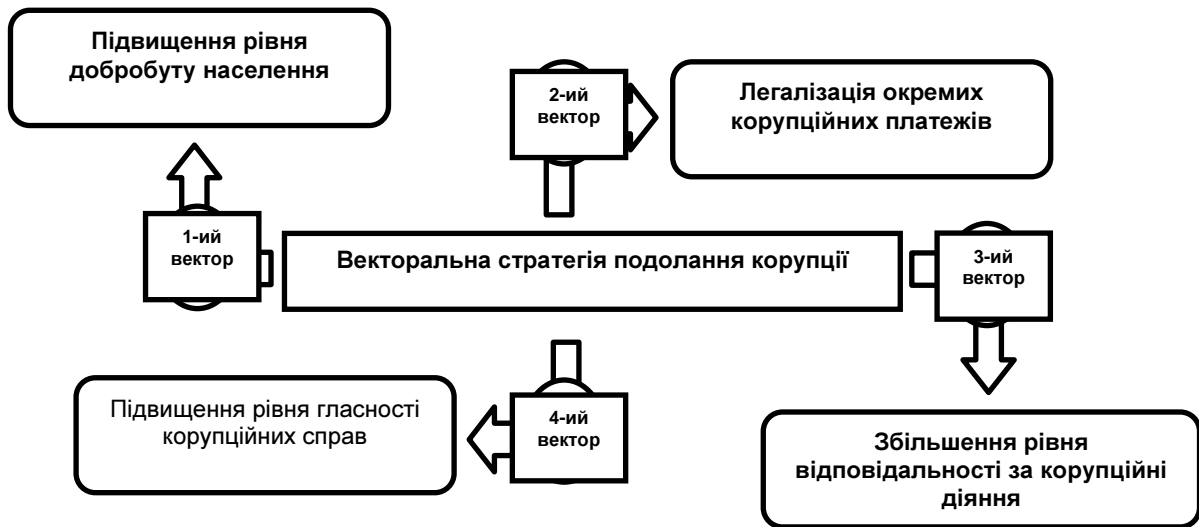

Рис. 7. Схема векторальної стратегії подолання корупції в Україні

Певною «непопулярністю» визначається другий вектор стратегії «Легалізація окремих корупційних платежів (у побутовому сегменті)» Сутність його полягає в тому, що окремі платежі, які справляються в окремих бюджетних установах, як «корупційні платежі» можна трансформувати у власні надходження цих установ. Для прикладу такими платежами можуть виступити внески батьків для ремонту дитячих садків, шкіл, тощо.

Даний вектор є актуальним не лише із сторони забезпечення покриття обов'язкових витрат, що неспроможний «проплатити» бюджет, а й урегулювання стихійності цих невідворотних в Україні процесів. Звично контраргументом даного вектору виступає забезпечення конституційних гарантій і забезпечення політичних дивідендів від електорату, однак його реалізація – це прямих крок для раціоналізації бюджетних витрат.

Стратегічний вектор «Підвищення рівня гласності корупційних справ» являє собою метод психологічного стимулювання суспільства щодо негативного сприйняття корупції. Його сутність полягає у залученні представників засобів масової інформації в процес розслідування і санкціонування, так званих, корупційних справ. Необхідність впровадження заходів даного вектора зумовлена тим, що більшість в Україні вважала безперспективним оскарження корупційних справ (51%), а 21% – що в оскарженні не було потреби. Цікаво, що дуже незначна кількість (8%) побоювалися відплати за оскарження [4].

Кожен із вказаних векторів становить собою своєрідну систему заходів, реалізація яких повинна забезпечити синергетичний ефект в подоланні корупції. Зважаючи на те, що стратегією визначається чотириосновних вектори стратегії, відповідальність за які визначаються різними виконавчими органами, що підсилює ефективність їх впровадження через взаємовплив.

Висновки з даного дослідження. Корупція – це не інфекція, яку раптом може «підхопити» здорове суспільство. Вона є наслідком явищ та тенденцій політики, економіки та розвитку держави. Такі ознаки наведені в сегментарній моделі поширення корупції та її життєвого циклу.

Основними причинами та умовами поширення корупції в Україні стали результати стратегічних прорахунків у реформуванні суспільства. Значною мірою цей процес відбувався стихійно, що призвело до формування нової політично-економічної еліти на основі перерозподілу державної власності, а не на основі збільшення суспільного продукту, як результату підприємницької діяльності. Дослідження підтверджують, що найбільш корумпованою сферою в Україні це сфера приватизації державної власності, виконання бюджету та розподіл бюджетних коштів. Відповідно до цього, можна визначити такі причини корупції в системі органів державної влади:

- поєднання підприємницьких та комерційних структур із державним апаратом, які формують свої бізнес відносини поза межами правового поля;
- ставлення громадськості до корупції і сприяння її розвитку;
- лобювання прийняття та зміни нормативно-правових актів;
- складність урядової структури бюрократичних процедур;
- відсутність належного механізму здійснення ротації кадрів;

- низький рівень оплати праці та надання соціальних послуг.

В даний час корупція стала частиною нашого життя. Фактично, за хабарі можна відкрити усі двері та вирішити усі проблеми. За рівнем боротьби з корупцією Україна займає стабільно низькі позиції у рейтингу, а тому корупційні та пов'язані з ними «тіньові» відносини витісняють легальні та, що небезпечніше, ці аномальні і деструктивні явища перетворюються, фактично, на інституціональну норму суспільної та економічної поведінки. Банально, але підтвердженням виступає навіть крилатий вислів народної мудрості: «Хай Бог посилає здоров'я, а все решта – ми купимо». Такий сценарій подій у соціально-економічному розвитку вітчизняного суспільства суттєво обмежує євроінтеграційні амбіції та міжнародне визнання в цілому.

Тому, у загальному, можна сказати, що на даний момент викоринити таке явище як корупція неможливо, на це потрібно не один десяток років. І перші кроки потрібно робити у напрямку формування суспільної свідомості людини та визначенні її життєвих орієнтирів, а для цього просто необхідна єдність нації, громадян, держави. Ці напрями є базою світового досвіду, що може використовуватися у вітчизняній практиці, а механізм їх впровадження окреслюються у пропонуваній нами векторальній стратегії подолання корупції в Україні. Зважаючи на це, основними векторами відповідної стратегії можуть бути:

1. Підвищення рівня добробуту населення і працівників бюджетних установ, зокрема.
2. Легалізація окремих корупційних платежів (в побутовому сегменті).
3. Збільшення рівня відповідальності за корупційні діяння.
4. Підвищення рівня гласності корупційних справ.

Оскільки відповідальність за виконання цих векторів є компетенцією різних виконавчих органів, це суттєво підсилює ефективність їх впровадження через взаємовплив.

Література

1. Закон України «Про засоби запобігання і протидії корупції» від 12.08.2012 р. – Сайт ВРУ: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// zakon. Rada. Gov.ua](http://zakon.Rada.Gov.ua).
2. Аналітична довідка « Боротьба з корупцією. Роль бізнесу в Україні». – К. : ТОВ «Фарбований лист», 2011. – 51 с.
3. Невмержинський Є.В. Правові проблеми боротьби з економічною злочинністю і корупцією : навч. посібн. / Є.В. Невмержинський. – К. : АПСВ, 2010. – 415 с.
4. Стан корупції в Україні. Порівняльний аналіз загальноекономічних досліджень: 2007-2009, 2011. Звіт за результатами соціологічних досліджень. – Київ, 2011-47с.
5. Антикорупційне законодавство [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dr.ckpfu.org.ua/content/view/70/46/>
6. Міжнародна антикорупційна організація Transparency International [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.feg.org.ua/>
7. Комітет по боротьбі з корупцією та захисту прав [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.komitet.in.ua/>
8. Стан корупції в Україні, UNCTAD [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://www.unctad.org>.